

Risbro.

En forsvunden, vestfyensk Herregaard.

Ved Pastor A. R. Idum, Føns.

En af de store Forpagtergaarde ude paa Halvøen Fønsskov bærer Navnet Risbro. I Traps Beskrivelse af Danmark¹⁾ anføres, at denne Gaard i tidligere Tid skal have været en Herregaard, og en Dam i Haven skal være en Rest af den gamle Voldgrav. Dette er imidlertid urigtigt. Der har ganske vist tidligere ligget en Herregaard paa Fønsskov; men den har ligget midt paa Halvøen, hvor denne er bredest (∅: midtvejs mellem Tønnæs Odde og Torpehoved), og dens Historie kendes ikke, da den er forsvunden før 1550. Hele Halvøen fra Sparretorn og ud til Ellegaard var skovklædt indtil 1740 (jfr. dens Navn), og der laa kun 3—4 smaa Huse langs Vejen. Sparretorn blev først gjort til Hovedgaard 1718, og omtrent ved samme Tid begynder Ejeren, Grevskabet Wedellsborg, at rydde Skoven og anlægge nogle Gaarde derude.

Den nuværende Gaard af Navnet Risbro er først bygget 1843 og har vistnok af den daværende Lensgreve faaet dette Navn, fordi man havde en dunkel Erindring om, at der engang paa Grevskabets Grund har ligget en Gaard, som hed Risbro. Det har der ogsaa; den har blot ligget et helt andet Sted.

I en Indberetning til Dr. O. Worm fra Vends Herreds Præster af 1624 skriver den daværende Præst til Føns og Ørslev, Hr. Jørgen Kjeldsen, bl. a. saaledes²⁾:

»Lidt sydøst fra Føns, ret udi Øster fra Rud, to eller tre Bøsseskud, ligger en enlig Gaard, hedder Risbro. Der er Voldene og Gravene endnu kiendelig til Syne, saa man kan agte, at Herrefolk haver boet dér tilforn. Der siges, at den sidste Herremand, dér boede, skulde heddet Hr. *Lauge Brock*; han siges at have haft en Daatter, som blev gift til Sverig, hvorover samme

¹⁾ Udg. af 1899, III, S. 527.

²⁾ Retskrivningen er ændret noget i moderne Form.

Gaard med andet mere Gods her udi Landet er kommen til de Svenske, som for faa Aar siden er samme Gaard med nogle andre heromkring de svenske Herremænd afforhandlet ved salig velbyrdig Hr. *Breide Rantzau*.«

Jeg ved ganske vist ikke, hvor langt man dengang kunde skyde med en Bøsse; men den opgivne Afstand vil svare til godt 1000 Alen. Ved at følge den anden angivne Linie kommer vi ned til en lav Odde ved det sydøstlige Hjørne af den saakaldte Hovedsø, der gennem en lille Aa har Afløb ud i Fønsvig lige ovre under Rud. Her har Gaarden ligget. Pladsen er overstrøet med Brokker af Mur og Kamp; muligt er der endnu Fundamenter tilbage i Jorden, ligesom Gravenes Plads kan ses i Jorden. Efter Navnet at dømme har her tidligere været lav Kratskov ned imod Søen og maaske ogsaa en Bro over Aaen (Ris-bro)¹).

Det maa derefter formodes, at Hr. Lauge Brock paa dette Sted har rejst sig en lille Borg og boet her i sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede. Han har sikkert faaet Jorden og Grunden som Arvepart efter sin Moder Ellen Gyldenstjerne, idet Gyldenstjerneerne dengang ejede Iversnæs (nu Wedellsborg) med omliggende Sogne. Jorden ligger nu under Hovedgaarden Tybrind.

Lauge (Lave) Eskesen Brok til Estrup, Bregenholt, Vemmetofte og [en Del af] Frøbjerg er en meget bekendt — om ikke just berømt — Mand i Danmarks Historie; men da det næppe kan antages, at hans Livshistorie er almindelig bekendt, skal jeg forsøge at genfortælle den her²).

Hans Fader var Rigsraad og Ridder *Eske Jensen Brok* til Estrup og Befalingsmand paa Aalborghus. Han faldt i Slaget ved St. Jørgensbjerg 3. Maj 1441. Han var en stor Bondeplager og saa forhadet, at Vendelboerne efter Slaget huggede hans Lig i 7 Stykker og sendte dem rundt til hvert af deres 7 Herreder.

Eske Brok var gift med *Ellen Henriksdatter Gyldenstjerne* († 1472), Søster til Knud Henriksen Gyldenstjerne til Iversnæs († 1467). Deres eneste Søn var Lave Brok.

Denne Lave (Lauge) var en voldsom og ustyrlig Natur, der laa i Fejde og Trætter med alle sine Naboer, særlig med Rosenkrandserne, der boede paa Rosenholm, som jo grænsede op til Lave Broks Hovedgaard Gammel-Estrup. Disse Trætter, der drejede sig om Jordegods og Fiskeri, varede i hele 15 Aar (1460—75), og Kongen, Kristian I, maatte tilsidst lægge sig imellem. Lave Brok havde 1469 af Kongen faaet Birkebrev paa sit Gods i Fausing og Auning (Estrup Birk), og Fiskeritrætterne gjaldt særlig »Enemærket« ved Estrupaaens Munding. Hans Modstandere var Hovmester Otte Nielsen Rosenkrands (til Bjørnsholt og Lensmand

¹) Biskop Jacob Madsen nævner i sin Visitatsbog en Fjord ved »Rysbro« (1589).

²) Tildels efter Danmarks Adels Aarbog 1890.

paa Kalø) og dennes Søn Erik Ottesen R. (til Bjørnsholm) samt Hr. Ottens Broder Stygge Nielsen R. (til Hevringholm). Lave Brok lagde sig med væbnede Svende udenfor disse Mænds Borge og fangede og pinte, bankede og dræbte deres Folk og Tjenere; en af Erik Ottesens Svende ved Navn *Storm* lod han saaledes hænge. Men værre var det, at han 1468 paa aaben Gade i Randers dræbte Rosenkrandsernes Ven, den rige Købmand *Niels Paaske*.

[Otte Nielsen R. var forlenet med Randers By.]

Det var unge Hr. Lave Brok
han sit Sværd uddrog.
Det var Nilus Paaske Søn
han sønder i Midje hug.

Brødrene Peder og Anders Paaske anlagde Sag imod Morderen, der maatte betale »baade Penge og Guld saa rød« og ved sin Foged lade gøre Knæfald for dem, hvorefter de gjorde Lave Brok »en tryk Sone og evig Orfejde«. Det var en almindelig Maade for Adelsmænd dengang at ordne slige Sager som Mord og Drab ved at give »Sone«; allerede i 1462 er der saaledes udstedt 3 »Freds-breve« for Lave Brok. 1475 skaffede han sig en Lavhævd paa Fiskeriet i Estrupaaens Munding; men efter hans Død udstedte Herredsfogden *Peer Udsen* et Tingsvidne, hvori han erklærede, at denne Lavhævd var bleven ham aftvungen med Vold, idet Lauge Brok havde ladet ham gribe ved Tinget og føre til Estrup Mølle, for at besegle hans Fordringer. Det er sikkert ogsaa rigtigt nok; men det fik alligevel ingen Indflydelse, da Fogden ikke havde protesteret straks efter Løsladelsen. Selv efter at være bleven Ridder blev Lave Brok dømt som Tremarksmand.

Men med alt dette opnaaede han alligevel den ene Værdighed efter den anden. 1468—69 var han Lensmand paa Koldinghus; han var da kun Væbner. 1472 fik han Vemmetofte paa Skifte efter den iøvrigt ukendte Fru Johanne Nielsdatter. 1490 — mulig før — blev han Ridder. 1500 var han med Kong Hans paa det ulykkelige Togt til Ditmarsken, men slap dog levende derfra. Thi 1503 gav han en Gaard til St. Hans Kloster i Odense for Sjælefred. Han var nu en gammel Mand og er vel saa begyndt at tænke paa sin Sjæls Frelse. Samme Aar er han sikkert død; thi 2 Aar senere (1505) nævnes hans anden Hustru som Enke. Hans første Hustru hed Else Laxmand; senere — efter 1466 — ægtede han Kirsten Pedersdatter Høeg, der overlevede ham og efter hans Død ægtede Peder Lykke til Demmestrup.

Det er troligt nok, at det efterhaanden er bleven Lave Brok lidt hedt derovre i Jylland, hvorfor han er søgt over paa Fyen og har bygget Risbro paa sin Arvelod herovre. Dette er nok sket før 1470; thi i det Aar har han fra Odense udstedt et Skøde. Men ogsaa herovre forfulgte hans Retstrætter med Erik Ottesen ham, idet Sagen i 1474 er til Behandling ved Odense Byting. En

vis Jens Lassen, der før havde tjent [Biskop] *Navne* [† 1440], men siden var kommen i Tjeneste hos Erik Ottesen, stod anklaget for at have faaet Penge af Hr. Erik Ottesen »for at slaa Lave Brok ihjel«; dette skulde han have snakket over sig med, da han engang havde faaet en Taar over Tørsten. Men Jens Lassen benægtede dog dette, saa der kom ikke noget ud af Sagen.

Saaledes var altsaa den sidste Herremand, der boede paa Risbro. 1509 holdes der Skifte efter ham med Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Iversnæs († 1517), vistnok som Værge for sin Fætter Hr. Lave Broks Børn af første Ægteskab.

Vi skal nu høre lidt om hans Børn. Slægten bredte sig ellers meget lidt og kaldtes derfor: »de faa Brok'er«. Men Lave Brok havde dog en Datter af første Ægteskab, *Anne Brok*, gift med Axel Brahe til Krogholm; de ejede noget af Godset paa Fyen. En anden Datter *Ida Brok* ægtede Rigsraad Truid Ulfstand. Hans Søn Niels Brok (af andet Ægteskab), gift med Jytte Podebusk, faldt 16/10 1534 ved Svenstrup i Kampen mod Skipper Klements Hær³). Han havde Gods paa Fønsskov, hvilket hans Enke beholdt; efter hendes Død 1573 gik det i Arv til Eske Bilde (til Ellinge og Valden), og denne skøder det 1604 til Breide Rantzau til Tybrind¹).

Men desuden havde Lave Brok endnu en Datter af første Ægteskab, nemlig *Margrethe Brok*; det var hende, som — ganske rigtigt — blev »gift til Sverig« og bragte Risbro over paa svenske Hænder. Hun ægtede nemlig den rige og stolte Nils Clausen Sparre til Ellinge og Wik i Skaane, Rigsraad i Sverige (1474) og Hovedsmand paa Elfsborg (1481). Især fra dette sidste Sted drev han med egne Skibe en stor udenrigsk Handel. Han holdt med Svenskerne imod Kong Hans, idet han nemlig var Fætter til Sten Sture og Søstersøn af Karl Knutson. Da han udeblev fra Mødet i Kalmar 1/7 1506 — han var vistnok død dengang og altsaa lovlig undskyldt — dømte Kong Hans ham skyldig i Majestætsfornærmelse og inddrog hans og hans Hustrus Gods paa Fyen. Risbro blev tilskødet Lensmanden paa Rugaard Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Iversnæs († 14/11 1517), der var Kong Hans' Yndling. Gaarden nævnes da ogsaa i Skiftet efter Henrik Knudsen 6/12 1530 »Rigbro«.

Men 1541 faar »de svenske« atter Gaarden, og det gik saaledes til.

Nils Sparre og hans Hustru havde bl. a. en Datter Karine Nilsdatter Sparre; hun blev gift med Peder Turesen Bjelke til Kraakerum og Wik. Dette Ægtepars Søn Niels Pedersen Bjelke blev

¹) Skøde i Wedellsborg Godsarkiv.

²) Kronens Skøder.

³) Jeg er bleven gjort opmærksom paa, at Niels Brok dog først døde 18/12 1534.

svensk Gesandt i Danmark og fik 1536 af Kristian III Løfte paa at faa Bedsteforældrenes fyenske Gods tilbage, Dette skete saa ved de kongelige Breve af 20/5 og 17/10 1541²). Henrik Knudsens Søn Christoffer Gyldenstjerne afstaar heri det fyenske Gods, hvoraf nævnes: Først Femteparten i Risbro Gaard og Ejendom; dernæst en hel Del Gods i Vends Herred [i Thufve, i Gjelsted, i Ronæs, i Balslev og i Torpe] og i Baag Herred (f. Eks. Frøbjerg]. Hertil kom 1547: Skærbæk, Hede, Esko, Rolund, Brangstrup og Balslev. I Stedet for faar Christoffer Gyldenstjerne Hybæks Mølle, Horde, Thellerup, Uby m. m. Niels Bjelke druknede i Braaviken 20/5 1550. Han var gift med Anna Hogenskild. Deres Arvinger og Børn havde saa det fyenske Gods i Fællesskab; de tabte 1557 en Sag om Faurskov Mølle, og 3/9 1614 er der en Dom for Kongens Retterting, der bl. a. oplyser, at Bjelkerne og Bannerne havde Fælleseje til det fyenske Gods.

Svenskerne boede ikke selv her paa Fyen, men lod deres Gods styre af Fogeder. I Aarene fra c. 1550 til c. 1580 beklædtes denne Stilling af Borgmester Brixen i Odense. 1606 nævnes en Peder Hansen og 1627 Laurits Schobbe i Naarup som Fogeder. Det sidste fyenske Gods, som Svenskerne ejede, blev solgt af Friherre Steen Nilsson Bjælke til den danske Rigsadmiral Henrik Bjelke ved Skøde af 24/10 1664, altsaa kort efter Svenskekrigen 1658—1660. Men da var allerede Risbro gaaet over i dansk Eje, idet den nye Herregaard Tybrind, der laa lidt Syd for Gaarden, havde opslugt den

Paa Tybrinds Plads laa der indtil 1588 en Landsby af samme Navn med 10 Gaarde (Ti Brønde = Tybrind). Men da Biskop Jacob Madsen i 1589 visiterede i Ørslev Kirke, skriver han: Corfits Viffert i Kirken. Bryder en By af — 9 Gaarde udi — og vil bygge en Sædegaard igen, Tybering-Gaard, Præsten og Kirken stor Skade.« (Præst og Kirke mistede jo nemlig derved Tienden af den gamle Tybrind By.) *Corfits Tønnesen Viffert* til Næs (nu Lindenborg) var 1578—79 Lensmand paa Odensegaard og døde paa Kalundborg 17/1 1592. Han efterlod sig en Datter Christense, der først blev gift med Henrik Bille til Mogenstrup, men efter hans Død 1604 ægtede Rigsraad Breide Rantzau til Rantzauholm (nu Brahetrolleborg), hvilket var hans tredie Ægteskab. Breide Rantzau, der var født 1556 og døde 1618, blev forresten Corfits Vifferts Efterfølger som Lensmand paa Odensegaard (1580) og blev nu ogsaa hans Efterfølger paa Tybrind. — Det blev saaledes ham, der ved Køb fik Risbrogaard lagt ind under sin Hovedgaard Tybrind, og det er rimeligvis sket 1614. Risbro blev dog ikke nedbrudt, men blev liggende som Fæstegaard, hvad den altsaa var, da Hr. Jørgen Kjeldsen beskrev den i 1624.

Jeg véd ikke, om det er denne Gaard, som Niels Gyldenstjerne til Iversnæs mageskiftede sig til 6/12 1616 mod 2 Gaarde i Husby; Skødet taler om »en Gaard i Tybrind By, som Knud Jørgensen

paaboer«. Men da Jørgen Kjeldsen siger, at der i 1624 kun laa »to smaa Boliger« ved Tybrind (foruden Hovedgaarden), er Udtrykket »en Gaard i Tybrind By« mærkeligt. Derimod nævnes Risbro i et Skøde fra Anne Lykke af 14/2 1629¹). Anne Lykke var gift med Breide Rantzaus Søn Kaj Rantzau († 1623) til Rantzauholm og har vel saa faaet Risbro med ham.

Risbro svarede dengang i aarlig Skyld: $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Otting Aal, 1 fed Oxe, 10 Skpr. Havre og 4 Høns.

Gaarden og dens Jord har siden da ligget under Tybrind, der iøvrigt nu blev forenet med Iversnæs, idet Breide Rantzaus Datter Lisbeth Sofie blev gift med den rige Hans Lindenov [den ældre] til Gaunø, som c. 1624 havde købt Iversnæs af Niels Gyldenstjerne. Hans Lindenov døde 28/8 1642 og efterlod Iversnæs og Tybrind til sin Søn af samme Navn (Hans Lindenov den yngre, † 1659). Denne, der var gift med Grevinde Elisabeth Augusta, Datter af Kristian IV og Kirstine Munk, solgte 1653 Tybrind til sin Svigermoder, som beholdt den til sin Død 29 4 1658. Kirstine Munk boede dog ikke selv paa Gaarden, men lod den styre af en Foged Ludvig Jørgensen. Efter hendes Død kom Tybrind til en anden af hendes Svigersønner, nemlig Rigens Skatmester m. m. Hannibal Sehested (1609—1666), der var gift med Grevinde Christiane. Han havde nemlig købt Iversnæs 1664. Dette Ægtepars Datter Christiane Sofie blev gift med Grev Frederik Vilhelm Wedell († 1706), der 11/12 1672 af Hovedgaardene Iversnæs og Tybrind m. m. oprettede Grevskabet Wedellsborg.

I en Tingsdeklaration af 13/12 1673 fra denne (den første) Greve Wedell nævnes Risbro Enghave. Og i en Beskrivelse fra 1725 (fortsat til 1755) nævnes Gaarden endnu med Tilføjelsen: tilforn en Herregaard. Men i sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede maa den være bleven nedbrudt, og dens Materialier blev ført op til Ørslev By, hvor de blev anvendt til at reparere den tidligere Annex-Præstegaard med.

Denne Gaard blev i 1910 nedbrudt og flyttet ned paa sin Jordlod (Ørslev Dalgaard), og paa dens Plads opførtes den nye Forskole i Ørslev. Men Gaarden havde noget særlig fint og solidt Egetømmer (12" × 12"), der sagdes at stamme fra Risbro.

¹) I Wedellsborgs Godsarkiv.